

Ember és világa

Az élettudomány adott szintjén — önálló szervezeteket vizsgálva — fajhatárok élesebb-elmosódóbb válaszfalai terelik mederbe a kutatást. Ebben a fajokra bontott, de mégis egységes élővilágban egyetlen szervezetről sem halmozódott fel annyi ismeret, mint éppen a homo sapiensről. Eredetének kutatása, testének mikroszkopikus részletei, érzelmi életének számtalan rezdülése, csoportonként sajátos gondolatvilága, jelrendszerei, társadalmi törvényei, településkultúrája, mind apró részlete egy lenyűgöző összképnek, melyet sejtve sejtünk ugyan, de tudatosan, hivatalos oktatási formák keretében még alig igyekeztünk kialakítani.

Viszonylag egyszerű emberi közösségek szellemi-tárgyi kultúráját még több-kevesebb sikerrel képes összefogni a néprajztudomány, de már ezeknek a „primitív“ embercsoportoknak a részletes természet- és társadalomtudományi felmérésére sem akad vállalkozó kutató, sőt a részleteket teljes összefüggésében áttekintő, egységes szempontok szerint gondolkodó szaktudós sem. Még reménytelenebbül sülyed az emberi egész a részletek tengerébe, ha kortárs életünket, mai civilizációnk és kultúránk ember- és néprajzát próbáljuk mérlegre tenni. Valóban meggondolkoztató, hogy a több évezredes önvizsgálásban, talán néhány sokat megsejtő, de valójában keveset tudó ókori gondolkodótól, vagy a természettudomány tényekre törő módszerétől törvényszerűen elszakadó filozófiai megközelítésektől eltekintve, a megismerés — fejlődésének eddigi története során — alig kísérelte meg egységes keretbe foglalni az emberre vonatkozó, rész tudományokba szétforgácsolt tényeket, egy-egy villanásnyit ragadva csak ki itt-ott abból, amit már megtudott, vagy meg szeretett volna tudni önmagáról. Az egyre mélyebbre kúszó, távolabb ágazó új ismeretek halmozódása, a szakterületek egyre kérlelhetlenebb leszűkülése vezetett el (elkerülhetetlenül) annak felismeréséhez, hogy az emberi valóságot teljességében értő, önmagán felülemelkedő szemlélet kialakításához egyetlen törzsbe kell egyesíteni az emberközpontú tudományok szerteágazó gyökereit... csak egy ilyen törzsből lombosodhat ki a jövő általános embertudománya.

Az első — terveiben merész és várható eredményeiben ígéretes — kísérlet érdekes módon éppen a konzervatív angol felsőoktatás egyik fellegrárában, Oxfordban indul. Orvostanhallgatók és pszichológusok, néprajzi és gazdaságföldrajzi szakemberjelöltek, antropológusok és biológusok, az étellel és emberi munkával közvetlen kapcsolatban lévő egyetemi előadások hallgatói közül kerül majd ki a következő években az

első általános embertudományi kar hallgatósága. Az új tanszak (leendő előadónak előterjesztése szerint) szélesen pásztázó ismereteket szándékszik majd kialakítani mindarról, ami közvetlenül kapcsolatban van az ember biológiai és társadalmi jelenével, múltjával vagy jövőjével. A tervezet — amelynek egy-egy részletével szemben jogos ellenvetések is felmerültek, de egészében aligha támadható — abból az immár ezer éve győzelmes igazságból indul ki, hogy az ember mint biológiai lény társadalmi meghatározottsága mellett, sőt néha annak ellenére az élővilág általános törvényszerűségeinek is alárendelt. Az időbeli aránytalanság — az ember évmilliók biológiai fejlődésével szembeállítható alig néhány évtizedes társadalmi fejlődés — indokolja elsősorban az általános embertudományok biológiai megalapozottságát.

A rövidesen meginduló fakultás előkészítő fokozata éppen ezért általános biológia, fejlődéstörténet, örökléstan és az emberi rasszok ismerete. Ez a fokozat hivatott kialakítani azt az elsődleges tudásvázat, melyre az emberi faj életét, létét meghatározó másodlagos ismeretek ráépíthetők. Az alapvetés elengedhetetlen módszertani kiegészítője a matematika, statisztika és az elektronikus számítógépek nyelvének és kezelésének ismerete. A következő évek előadásainak témái az állatok viselkedésének tudományától egészen a humánökológiáig az emberi biológikum újabb vonatkozásait feltáró tudást közvetítenek. Az tanmenet fonala továbbra is a szürkeagykéreg alatt ma is meghúzódó kortárs ősembert keresi, sőt igyekszik továbbhaladni azokig az idegi szerkezetekig, melyeken már nemcsak az ember fajneve, hanem génuszneve is ősi egységekbe olvad. Ezeknek a tanulmányoknak a jogosságát — bármennyire is támadja azt a rosszlemkű szociáldarwinizmus visszáságaitól megriasztott közgondolkodás — ma már meggyőző példák sora bizonyítja.

Az emberi fajra többé-kevésbé jellemző agresszív viselkedésmódok kutatása során bebizonyosodott, hogy az idegi szerkezetekben lévő, agresszivitást kiváltó góccok jórészt azonosak a főemlősök különböző fajainál. Ezek után fölöttébb valószínű, hogy az ezeket a góccokat befolyásoló hatások, sőt a befolyásolás egyes részletelemei is sok hasonlóságot rejtegetnek még az ember és az állatvilág között, annál is inkább, mert ebben az esetben nem az idegrendszer neoformációiról, de ősi idegi szerkezetekről, kéregalatti központokról is szó van. A jelentkező agresszivitás a maga rendjén viszont egyént és társadalmat egyaránt érintő konfliktushelyzetek lényeges eleme. Beleszól a kisebb közösségekben kialakuló kapcsolatok rendszerébe éppen úgy, mint nagyobb társadalmi mozgalmak kialakulásának részfolyamataiba is. Adott embercsoportok, fajták, nemzetek eltérő agresszivitása nagyjából azonos társadalmi-gazdasági körülmények között különböző irányokba terelhet azonosan induló folyamatokat. És bár nyilván téves nyomon halad az, aki a társadalmi jelenségek magyarázata során pusztán vagy elsősorban a biológikumot keresi, hasonló — és az eddigi tapasztalatok alapján szintén káros — mulasztás teljesen kizárni ezeket az elemeket a jelenségek vizsgálatából.

A kristályosodóban lévő elképzelések szerint az új tanszak legfelső fokozatain kerülhet majd sor a jellegzetesen társadalmi résztudományok szintézisére, mely a városföldrajztól a politikai gazdaságtanig,

a művészettörténettől a filozófiai rendszerekig a homo socialis számtalan sajátos, a biológiumtól egyre inkább elszakadó megnyilvánulását tanulmányozza.

A darwinizmus elmúlt évszázada az ember testi-biológiai hovatarozását tudatosította. A körömszakadtáig harcoló, szégyent, gyalázatot emlegető és nem mindig tisztakezű ellentábor gáncsoskodása és baljósatai ellenére nem megrontotta, de nemesebbé, öntudatosabbá tette az emberi gondolkodást. Most világunkat ismét teljesebbé téve, még létező láncaink tudatosítása sem válhat gondolkodásunk kárára. Remélhetőleg a jövő szakemberei nemcsak időben vagy fejlődésben tőlünk távolálló népcsoportokat, emberi közösségeket vizsgálhatnak majd a néprajztudomány vagy az ősrégészet hűvös tárgyilagosságával, hanem a jelenkor visszásságaiból kiemelkedve biztosabb kézzel avatkozhatnak majd bele közösségeink sorsának irányításába.

ihj. Szabó T. Albi.ka.

*Finta Edit:
Ketten (olaj)*

◆ Az Irodalmi Könyvkiadó bukaresti magyar szerkesztőségével kötött szerződés alapján egy esztendő óta folynak a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon előkészítő munkálatai a Korunk helyiségeiben. A 11 tagból álló kolozsvári szerkesztő bizottság (név szerint Balogh Edgár, Benkő Samu, Jancsó Elemér, Jordáky Lajos, Kacsó Sándor, Kántor Lajos, Láng Gusztáv, Mikó Imre, Réthy Andor, Sőni Pál és Venczel József) öt munkakörben végzi anyaggyűjtő munkáját, mintegy 40 kolozsvári és más városbeli munkatárs bevonásával, s az eddig elkészült általános repertórium több mint 2000 címszót sorol fel.

A mű a félszázados romániai magyar irodalom egészét kívánja magába foglalni, számba véve nemcsak a kimondott szépirodalom (líra, próza, dráma), hanem a publicisztika és sajtótörténet, valamint a tudományos és művészeti irodalom jelenségeit is. Így többek közt helyet kap a nyelvtudomány, filozófia, szociológia, történelem, lélektan, pedagógia, jog- és államtudományok, továbbá a természettudományok, a technika és a mezőgazdaság 1919-től 1969-ig megjelent hazai magyar szakirodalmi is, és külön-külön kollektívák foglalkoznak a színháztörténeti, zenetörténeti, képzőművészeti és folklori irodalom jeles művelőivel. A szerkesztő bizottság különleges gondot fordít a román irodalom művészi és szakszerű magyar interpretációjának méltatására. A készülő RMIL áttekinthető képet fog adni ötven év romániai magyar sajtóéletéről is: lapokról és folyóiratokról, köztük a munkásmozgalom legális és illegális termékeiről.

A lexikon-ügy döntő szakaszába érkezett. Hosszas előkészületek után, melyek során a szerkesztőség Marosvásárhe-

Feszült figyelemmel olvastam végig a lengyel szociológus, Jerzy J. Wiatr magyar fordításban megjelent könyvét.* A polémikus esszéesorozat gondolatmenete határozottan egyértelmű, és a címben kérdés formájában előlegezett gondolat prózaiban megfogalmazva így hangzana: az ideológia szerepe a mai társadalomban...

A téma izgalmas, már csak azért is, mert az utóbbi idők elméleti vitáinak gyűjtőpontjába került. A mai polgári társadalomelméletek többsége az ideológiai elkötelezettséget és századunk társadalmi folyamatainak osztályszempontú vizsgálatát időszerűtlenségként elutasította. Álláspontjuk korántsem a múlté, bár erősen megingatták az újra felélénkült, nyíltan politikai jellegű mozgalmak. Az ideológia tartalmának értékelése így a marxista és polgári szociológia dialógusában ma is napirenden van. Sőt, a marxizmuson belüli eszmecserek egyik fő témája is, mivel a marxista gondolkodók véleménye korántsem egyöntetű a kérdés megítélésében. Hogy mást ne említsek, az ideológia fogalmát is több értelemben használja a szakirodalom. Kétségtelen, hogy a fogalom pontossága a tudományos gondolkodás alapvető követelménye. Ezek szerint az „ideológia”-fogalom tisztázása és társadalmi hatókörének felmérése sürgető elméleti feladat. De vajon csak az? Ha elfogadjuk azt a feltévést — márpedig általában elfogadjuk —, hogy az ideológia az osztályérdeknek nemcsak passzív tükrözése, hanem az osztálycselekvés értelmi támasza, „esze”, akkor már válaszoltunk is.

Am a társadalmi tevékenység maga sem változatlan, mint ahogy ezzel kapcsolatosan változik a tömegek „lelkiállapota” és a gyakorlatból fakadó látásmódja is. A szocialista országokban például a hatalom megszerzésének és kiépítésének időszakát felváltotta a hosszabb távlatú, tervszerű társadalomalkító tevékenység. A szocializmus társadalmi alapjai, az elért eredmények az emberek — főleg a fiatal nemzedék — számára „magától értetődően” léteznek. A nagy politikai tevékenység korát „hétköznapi” cselekvés váltotta fel. A csoportok és egyének tudata ehhez igazodik. Az új célok nagyobb súlyt kapnak, és a viharos politikai átalakulások időszakában háttérben húzódo társadalmi és emberi problémák a ma feladatai lettek.

Mi e változás lényege és hogyan értékelhető? Ez a kérdés foglalkoztatja a társadalomkutatókat. Wiatrot is.

*

A szerző tulajdonképpen három, egymással összefüggő téma köré csoportosítja mondanivalóját: a „deideologizálódás” elméletének bírálata, majd az

* Jerzy J. Wiatr: Az „ideológia alkonya”? Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1969.

ideológia fogalma és az ideológia társadalmi jelentősége köré.

A „dezideologizálódás” elmélete — irodalmibb megfogalmazásban az „ideológiák korának alkonya” — különböző összefüggésekben és értelemben jelentkezik a polgári szociológusok vizsgálódásaiban. Ez a többértelműség különösen megnehezíti a rendszerezést és a probléma megvilágítását. Wiatr gondosan válogat. A polgári gondolkodás rangos teoretikusaival foglalkozik, és mindig a főbb összefüggéseket keresi. A „dezideologizálódás” kérdését ugyanis a vizsgált szociológusok alapvető társadalomelméletéből kiindulva ítéli meg — talán az egyetlen Raymond Aront kivéve —, és ennek alapján osztályoz. Az „ideológia alkonyát” hirdető elméleteknek eszerint három csoportja lenne: a kifejezetten kommunistaellenes irányzat (Raymond Aron), a konzervatív utópia (a manheimi megalapozottságú Daniel Bell) és a kommunistaellenességét leplező empirikus megközelítés (D. Lawrence, S. M. Lipset, Ulm Himmelstrand). Mindhárom csoport a modern kapitalizmus gazdasági prosperitásából indul ki, feltételezi az osztályellentétek fokozatos eltűnését és ezzel együtt a radikális ideológiai megosztottság feloldódását is. A szerző szerint nyíltan vagy burkoltnan, a kommunista ideológia „alkonyát” bizonyítják elsősorban. Sőt, eltűnését, mint egyenesen kívánatos folyamatot Aron és Bell programszerűen próbálja elősegíteni.

Bár a szerző gazdag elméleti anyagra támaszkodik, osztályozása néhol erőszakoltnak tűnik. Mindazonáltal alapvető gondolatával — mely szerint a „dezideologizálódás” meghirdetése alaptalan — egyetértünk. Kár, hogy érvei alátámasztására a marxizmus képviselőire csak helyel-közzel utal, és főleg az „ideológia alkonyának” polgári bírálót hívja segítségül. Különös módon itt nem az ismert szerzőket sorakoztatja fel, hanem a finn szociológusok — különben számunkra eddig ismeretlen és valóban érdekes — eredményeit mutatja be.

A társadalomkutatók ideológiaellenességének alaptalanságát legáltalában a mű ott bizonyítja, ahol a tényeket és a konkrét szociológiai kutatások eredményeit elemezve kidomborítja, hogy a legfejlettebb tőkés országokban is — intézményes és cselekvésszinten egyaránt — tovább él az ideológia és az ideológiai megosztottság.

*

Most pedig térjünk rá a könyv központi kérdésére: az ideológia meghatározására. Egyet kell értenünk a szerzővel, hogy az ideológia-fogalom körüli zűrzavar akadályozza a pontos elméleti modell kialakulását, és mellékvágyainkra tolhatja a tudományos vitát. Elemzi a különféle meghatározási típusokból fakadó következtetéseket és vitatkozva próbálja kifejteni saját álláspontját. A módszere érdekes, és túlzás nélkül állíthatom, hogy könyvének ez a része elméleti élményt nyújt. Paradoxális, hogy a lenyűgöző elméleti boncolgatás ellenére a meghatározás kifejtése vitára készlet.

A lengyel szociológus az ideológia meghatározásánál a néhány strukturális és genetikai elemmel ki-

krónika

lyen az Igaz Szó szerkesztőségét is igénybe vette egy helyi lexikon-értekezlet megszervezésére, most már a „betűkbe öltöztetés” műveletei indultak meg, első menetben az A, B, C és D betűk címszavaival. A befutó anyagot állandó bibliográfiai szolgálat ellenőrizi. A munkálatok befejezését 1970 közepére tervezik.

◆ Két jól sikerült találkozón vettek részt a Korunk munkatársai. Brassóban a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának meghívására. Kántor Lajos szerkesztő, irodalomkritikus előadásában a hazai történelemnek a romániai magyar irodalomban való tükröződését vizsgálta; Benedek Géza, a kovásznai szívkórház igazgatója, Kovászna-város ásványvizeinek, mofettáinak múltjáról, jelenéről és jövőjéről beszélt; Kónya Ádám földrajzszakos tanár Sepsiszentgyörgy és vidékének műemlékeiről tartott érdekes — vetített képekkel kísért — előadást. A találkozón a helybeli politéchnika és erdőgazdálkodási főiskola magyar nemzetiségű hallgatói vettek részt.

Marosvásárhelyen a Thália diáklap szerkesztői kezdeményezték a találkozót, de jelen voltak az orvosi egyetem, a pedagógiai intézet, a Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet hallgatói is. Gáll Ernő főszerkesztő a nemzetiségi önismeret és a szociológia kapcsolatairól, Láng Gusztáv, a Babeş—Bolyai Egyetem magyar tanszékének lektora, az elmúlt 50 év irodalmának korszakolásáról, László Ferenc muzikológus a népzene kultúra mai helyzetéről és jövőjéről tartott előadást.

Mindkét előadás alkalmából a Korunk szerkesztősége bevonta a helyi egyetemi és főiskolai hallgatók képviselőit a lap szerkesztői és terjesztői munkakörébe.

Románia socialistă și cooperarea internațională

A Mircea Malița, Costin Murgescu és Gheorghe Surpat irányításával szerkesztett gyűjteményes kötet a békés együttműködés diplomáciájának sikerét összegezi, és távlatait sejteti. Minden tanulmányából kiviláglik: a szocialista Románia számára a nemzetközi kooperáció nem csupán szükségesség, hanem egyben történelmi hivatás is, amely szervesen következik az ország politikájának alapelveiből. A szerzők részletes, lexikális értékű adatolással elemzik Románia közreműködését a nemzetközi gazdasági szervezetekben, bőséges hivatkozással szemléltetik hazánk gazdasági és technikai együttműködését a többi szocialista országgal, s a jelenkori gazdaságfejlődés nemzetközi kereteit a — haladás hajtóerejeként érvényesülő — szocializmus szerepének hangsúlyozásával jelölik ki. A világtörténelem jellemzőinek tendenciáit értékelő sorok megállapítják: „A jelenlegi tudományos-műszaki forradalom alapvetően új eleme: olyan új összefüggések kialakítása, melyeknek implikációi földrajzilag többé nem lokalizálhatók a világ egyik vagy másik területére; olyan összefüggések ezek, amelyek a világ minden népe, az egész emberi társadalom jövőbeli fejlődésének feltételeit befolyásolják, s amelyek — éppen ezért — egyetemes keretű, univerzális alapú együttműködési megoldásokat követelnek meg.” (Editura politică, 1969.)

Miron Constantinescu
és munkaközössége

Integrarea socială a tineretului

A Miron Constantinescu szerkesztésében megjelent kötetben a bukaresti és kolozs-

egészített funkcionális jellegű meghatározást tartja különösen használhatónak. Ennek alapján pontosan elhatárolhatjuk az ideológiát — mondja — a társadalmi tudat más jelenségeitől.

„Az ideológiát úgy határozhatjuk meg — olvassuk —, mint nézetek viszonylag rendszerezett összességét (strukturális elem), amelynek megkülönböztető jegyét a társadalmi csoport érdekeivel és törekvéseivel való funkcionális kapcsolat alkotja, és amelybe a valóságot leíró és értékelő (strukturális elem) — az adott csoport történelmi tapasztalata és életfeltételei alapján keletkezett és elterjedt (genetikai elem) — eszmék, valamint belőlük levezetett irányelvek tartoznak.”*

Az olvasó tapasztalhatja, hogy Wiatr széles, elemző jellegű meghatározást fogalmazott meg, amely valóban a legalkalmasabb a társadalmi jelenségek árnyaltabb megragadására. De nem annyira a meghatározás önmagában, hanem indoklása és kifejtése a fontosabb számunkra.

Hogyan válhat az ideológia a csoporttevékenység „szellemi korrelátumává”? Funkciói révén. Ennél a kérdésnél a szerző ismét megcsillogtatja elméleti jártasságát és szintetizáló képességét.

Szerinte az ideológia mindenekelőtt közösségérzetet ad a csoportnak, az egyénnek pedig azt a tudatot, hogy egy bizonyos csoportosuláshoz tartozik, amelyvel szolidárisnak kell és érdemes lennie. Az ideológia hozzájárul a csoport tartósságához. Hagyományokat ápol és a csoport rendelkezésére bocsát meghatározott szellemi értékeket és szimbólumokat. Racionalizálja a cselekvést, mivel a világról és alapvető fejlődéstörvényeiről általános képet nyújt, amelyből a jelenségek értékelése, a cselekvés igazolása és értékelési minősítése fakad. És végül az ideológia dolgozza ki a cselekvés tudatos programját, rögzíti konkrét céljait és az elérésükhöz szükséges eszközöket.

Amennyiben a felsorolt összes funkciók a rendszerzett, kidolgozott, tudatosan elsajátított ideológiákra vonatkoznak, a szerzővel maradéktalanul egyetérthetünk. Wiatr többször is jelzi, hogy az ideológia tágabb fogalom, mint a doktrína, de a spontán magatartásmódok, valamint az azt kísérő tudati reagálások kiesnek fejtegetéséből. Írásában tehát kísért az a feltevés, hogy minden csoporttevékenység nagyon is tudatos, és így az ideológia minden szintjére vonatkoznak megállapításai. Ez bizonyos értelemben csökkent a könyv más részeinek meggyőző erejét. Például kérdésessé válik a szerzőnek az a következtetése, hogy a tömegek tartózkodása a nyílt állásfoglalástól a kapitalista országokban az esetek legnagyobb többségében ideológiai jellegű. Pedig azokban a fejezetekben, ahol ezt a kérdést tárgyalja, az érvei és a kiválasztott tények meggyőzőek.

A szerző, mint láthatjuk, kiemeli az ideológia értékelő mozzanatát. Könyvében eredményesen utasítja el azokat a nézeteket, melyek passzív, leíró nézetek összességéként kezelik az osztálymeghatározottságú

* A zárójelbe tett megjegyzések Wiatról származnak. Mivel minden részlelkérdés tárgyalása lehetetlen, így szeretném érzékeltetni, mit ért a szerző strukturális, illetve genetikai elemén.

gondolatrendszeret. Hangsúlyozza, hogy a megismerő és értékelő mozzanat minden ideológiában sajátos egésszé ötvöződik.

Az értékelő mozzanat kiemelését az ideológia és gyakorlat összefüggésének hangsúlyozásával érthette el a szerző. De egyéb vonatkozásban is, boncolgatásának központi eleme a társadalmi gyakorlat és az eszme kapcsolata. Wiatr szerint az ideológiák megkülönböztető jege az, hogy társadalmi osztályokat, csoportokat, politikai mozgalmakat „szolgálnak tevékenységük megalapozása és igazolásaként”. Ideológián kívüli ebben az értelemben csak az, „ami vagy egyáltalán nincs hatással az emberi társadalmi gyakorlatra, vagy az emberiség mint egységes egész praxisára, nem pedig az emberiség meghatározott és szemben álló részeinek gyakorlatára fejt ki hatást. Az emberi gondolkodás ideológiai jellege abból a funkcióból ered, amelyet a társadalmi praxis vonatkozásában betölt”.

Summa summarum, vannak gondolatrendszerek, amelyek nem az emberiségnek mint egésznek gyakorlatát, hanem csak a szemben álló csoportok tevékenységét befolyásolják. Ezeket az eszmerendszereket nevezzük ideológiának. Ez igaz, bár az emberiség mint „egységes egész” bővebb magyarázatra szorulna, mivel így kijelentészerűen meglehetősen spekulatív fogalom. Választ kaptunk arra is, hogyan válhat az ideológia a tevékenység támaszává funkciói révén. Mégis csonkának tűnik a gondolat sor. Nem derül ki ugyanis egész világosan — legalábbis az ideológia meghatározásánál nem —, hogy az „emberiség meghatározott és szemben álló részei”-nek — elsősorban az ellentétes osztályoknak — a konkrét társadalmi helyzete határozza meg gyakorlatuk célját, társadalomalakító tevékenységük mélységét, cselekvésük lehetséges változatait és eredményességét is. Mindezt az ideológia csak tudatosíthatja. Az objektív helyzet s a cselekvés dialektikus együttese teremti meg — nem általában az ideológia, hanem bizonyos fajta ideológiák kialakulásának esélyeit.

Ha ezt az összefüggést valóban dialektikus egységben látjuk, akkor megértjük, hogyan dolgozódnak át a gazdasági viszonyok felépítménnyé az emberek tudatában. Sőt, azt is, hogy melyik ideológia szolgálhatja a legeredményesebben az adott osztály tényleges érdekeit és segítheti elő tevékenységének sikerét. Wiatrnak igaza van, amikor kiemeli az ideológia gyakorlati jelentőségét, tehát éppen azt a jellegzetességet, amit a marxizmus vulgarizálói — Kautskytól Sztálinig — a leginkább elhanyagoltak. Az is igaz, hogy az ideológiát nem vizsgálhatjuk elvont eszmeként, bár a funkcionális felfogás előtérbe helyezése a szerzőnél gyakran háttérbe szorítja a valóság történelmet. Nem kifogásolom a „semleges” meghatározást, amely minden fajta ideológiára vonatkozhat, ha kiegészítjük azzal a megállapítással, hogy az ideológia a közvetlen, történelmileg mindig konkrét társadalmi gyakorlat elméletileg többé-kevésbé megalapozott tudata. Ebből ugyanis kiderülhet, hogy az ideológiák is történelmileg konkrét jellegűek.

A cselekvés hangsúlyozása és a passzív tükrözés elutasítása a marxizmus lényegéből fakad. A legtöbb marxista gondolkodó — köztük nem egy lengyel teo-

vári egyetem szociológusai a konkrét szociológiai kutatás módszerével vizsgálják az ifjúság szociális problémáit. Főként az egyetemi diákság és a középiskolai tanulók problémáival foglalkoznak (például a családi környezet, a nemzedékek közötti kapcsolatok, a professzionális kiválasztódás és mobilitás, a szakmai iskolák, a szabad idő felhasználása és a kulturális hatások problémáival). A Ion Aluș és Kallos Miklós vezette kollektíva öt kolozsvári és egy-egy tor-dai, aranyosgyéresi és dési esti liceum hallgatóinak iskolai életét dolgozta fel. A vizsgálat kiterjedt társadalmi származásukra és helyzetükre, nem és életkor szerinti megoszlásukra, munkahelyükre és a munkakörükre. Amint a szerzők hangsúlyozzák, a kutatás eredményei nem meritik ki, csupán felvetik a kérdéseket. A kötet hasznos hozzájárulás a hazai ifjúság- és nevelésszociológia kialakításához. (Editura științifică, 1969.)

Constantin Borgeanu

Eseu despre progres

A filozófia oldaláról közli meg a „haladás” kérdését C. Borgeanu, s kerest a haladás „vállásának” és „újjaszülletésének” az okait, valamint a kérdés kutatásának legmegfelelőbb módszerét. A „társadalmi fejlődés” alapvető kritériumát a termelési eszközök és a társadalom egésze közötti kölcsönhatásokban látja. A tanulmány legértékesebb fejezete az ember és a civilizáció kapcsolatait tárgyalja. A szocializmus feladatai közé tartozik a technika és az ember antagonizmusának felszámolása, minthogy ez az ellentét a ma „igazi tragédiájának” az alapja. A szerző bőven hasz-

téka

nálja a legújabb idevágó irodalmat s így kritikailag olyan gondolkodók problématikájával is foglalkozik, mint Herbert Marcuse, Lucien Goldmann, Claude Lévi-Strauss, Louis Althusser. (Editura politică, 1969.)

Ioan Pop

Avantgardismul poetic românesc

A fiatal kolozsvári irodalomtörténész esszéskötete a román avantgarde költészet áttekintésével hézagpótló feladatot teljesít. Kötete első, átfogó fejezetében a szerző a kérdés elméleti tisztázására vállalkozik, az avantgarde fogalmát tisztázza, majd rátér a jelenség keletkezésének és a román költészetbe való behatolásának körülményeire. A második részben — Dicționar poetic avantgardist — már a román avantgarde úttörőivel, kiemelkedő képviselőivel találkozunk, úgy, ahogyan Ioan Pop látja helyüket a román költészet történetében, egészen napjainkig. Toldalékként a kötet végén rövid ismertetést kapunk egy klasszikus avantgardemű, André Breton Nadja című regényéről. Felfogásában, gazdag adatolásában a közel háromszáz oldalas kötet a hazai avantgarde-kutatás figyelemre méltó teljesítménye. (Editura pentru literatură, 1969.)

Bálint Tibor

Zokogó majom

„Egy élehetetlen család kálváriája” — magyarázza a szerző regényének címét, s ebben a műfaj-megjelölésben már elárulja rendkívüli nyelvi leleményét, azt, hogy egyenesen

retikus is — felhívta a figyelmünket arra, hogy a történelem önmozgásának már-már misztikussá való tétele elhomályosította a gyakorlat és az emberi tudat valódi jelentését. Persze túlzások is vannak bőven. Az említett vulgáris determinizmus fonákjaként jelentkezik egy másik tendencia, a társadalmi determinizmus zárójelbe helyezése. Wiatrnál is kísért ez a lehetőség.

A marxista gondolkodás megtisztítása az egyoldalúságtól, maradandó történelemfilozófiai elveinek kibontása és tovább építése nem egy-egy gondolkodó elszigetelt törekvése, hanem korunk marxizmusának igénye, amely az egyes teoretikusok — néha eltérő — álláspontjában jut kifejezésre. Az „ideológia” kifejezés értelmezésében is különböző a marxisták véleménye. Bizonyíték erre az a nagyszabású vita, amelyet néhány esztendővel ezelőtt indítottak és amelyben igen sok marxista elmondta a véleményét — köztük Althusser, Garaudy és mások. Miért nem reagál erre a vitára Wiatr? Az egyetlen Lukičon kívül, akit mellesleg utópistának nevez, senkiről sem tesz említést. Nem tudna a vitáról? Nehezen képzelhetném el, hiszen rendkívül tájékozott és a műve tudatosan kapcsolódik a mai marxizmus szellemi erőfeszítéseéhez.

Szegő Katalin

Budapesti levél a román népi kultúráról

Ha Balassi Bálintnál hamarabb születik verseit anyanyelvén író jelentős költőnk, hamarabb találunk szlovén, horvát, román, német, lengyel, olasz nórára írt magyar verseket. Balassi után számos kéziratos verseskönyvünk van, amely arról tanúskodik, hogy az énekszerzők ismerték az ezen a tájon együttélő népek hasonló költői alkotásait, köztük a románt is, S amidőn eljött a népdal felfedezése, 1831-ben a Kasán megjelenő folyóiratban, a *Felső-Magyarországi Minervában*, napvilágot látott magyarul az első román népköltés-fordítás is. Ponori Thewrewk József fordította, Kazinczy Ferenc adta közre *Erdélyi Leveleinek* illusztrációjaként, magyar fonetikával leírt román szöveggel együtt, hogy a románul nem tudó olvasó a nyelv eredeti zenéjét is élvezhesse.

Ha a román népi kultúra iránt megnyilvánuló magyar érdeklődést igazán számba szeretnők venni, könyvet kellene írunk, s a pontos lajstromot csak a filológia tudománya volna képes összeállítani. Bizonyossággal tudjuk, hogy a fordítások közül ez ideig magyar nyelven jelent meg a legtöbb román népdal és népballada. Tanulmányozásukat már Aranka György szorgalmazta. Csodálójuk volt Jókai Mór, aki elragadtatással nyilatkozott a román népballadákról, és két novellája hősül román balladá-

hősöket választott. Valószínűleg Jókai biztatására tanult meg románul a különben Pest megyei születésű Ács Károly, az első magyar nyelvű román népköltési gyűjtemény fordítója (*Virágok a román népköltészet mezejéről*. Pest, 1858). Kortársa volt a korán elhunyt tehetséges író, Zilahy Károly. Román népköltési fordításai halála miatt nem szaporodhattak kötetté, nehezen hozzáférhető újságlapokon hűződnek meg. Keveset tudunk a szintén kortárs Ember Györgyről is, aki élete utolsó évtizedeiben Nagyváradon tanárkodott. Fordításai a maguk idejében sem voltak sikerült alkotások, de számosan vannak, s fontossá teszi őket a közeledést szolgáló szándék. Ez a szándék vezette a fiatalabb nemzedékhez tartozó, román származású Moldován Gergelyt és Alexics Györgyöt is. Moldován vaskos könyveket írt, s jóllehet egyes megállapításai ma erősen vitathatók, az általa közreadott néprajzi anyag pótolhatatlan. Alexics egyik legnevezetesebb, fordításokkal illusztrált munkája az a tanulmány, mely az emlékezetes „Vadrózsa-per” mérlegét készítette el páratlan józansággal és tárgyilagossággal (megjelent 1897-ben az *Ethnographiában*). Ez az elsőbbségért folyó pereskedés elkeseredett vitára készítette mind a román, mind a magyar irodalom jeleseit. Végül mégis jót eredményezett, mindkét félnél fellendítette a balladagyűjtést és a kutatást.

A század vége felé még inkább nőtt és sokoldalúbbá vált a néprajzi érdeklődés. Számos folklorisztikai tanulmány látott napvilágot Brassai Sámuel és Meltzl Hugó sok nyelven írt *Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok* című folyóiratában. Itt publikált magyar és román nyelven román népdalokat a fiatal Gerece Péter, a későbbi neves műtörténész, a magyar műemlékvédelem egyik megteremtője (1881). 1887-ben indult a Herrmann Antal szerkesztette első magyarországi néprajzi folyóirat, a német nyelvű *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*, amelynek magyar nyelvű mellékletében a szerkesztő főlhívja a gyűjtőket, legyenek hajlandók „az összes fajok etnológiai érdekeit egyenlő elfogulatlan módon képviselő folyóiratunk önzetlen céljainak becses közreműködésükkel való támogatására és előmozdítására”.

A hamarosan megalakult Magyarországi Néprajzi Társaság 1890-ben napvilágot látott folyóiratát, az *Ethnographiát*, majd a tíz évvel később megjelent másik, ma is vezető folyóiratot, a *Néprajzi Értesítőt* lapozgatva, 1920-ig szakadatlanul olvashatunk a románsággal foglalkozó cikkeket és tanulmányokat. Különösen kitűntek a Téglás-fivérek. Gábor, az idősebbik, a Petru Grozát nevelő dévai gimnázium igazgatótanára, tucatnyi dolgozatot írt a Hunyad megyei és az érchegységi románság néprajzáról. Mátatlanul elfeledett érdeme, hogy mint az egykori Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat lelke, kezdeményezője és egyik vezetője volt a sarmisegetuzai ásatásoknak, létrehozója a dévai múzeum nagyhirű régészeti gyűjteményének. Öccse, István, szintén számos kisebb néprajzi cikket írt a románságról. A másik testvérpár, Szinte Gábor és öccse, László (az előbbi szintén dévai, majd budapesti tanár), bár elsősorban a székely népi építészet-

képtelen semmitmondó, szürke mondatokat, megnátározásokat leírni. A hatszáz oldalon át töretlen művészségben ma nemigen versenyezhet senki Bálint Tiborral a romániai magyar prózában. Ugyanolyan emberiművészi hitellel és szeretettel rajzolja e családregény kismembereit, mint ahogy évekkel korábban két-három flekkes „periférikus” karcolatait bütykölte. Bálint Tibor emberisége, művészi igényessége tehát lényegében nem változott (tudása, eszköztára természetesen gyarapodott), látóköre azonban kitágult. Ennek a perspektíva-növekedésnek újabb bizonyítéka — az Önkéntes rózsák Sodomában után — ez a közelmúltunkról szóló nagyregény. (Irodalmi Könyvkiadó, 1969.)

Hernádi Gyula

Sirokkó

Hernádi a mai magyar próza egyik legizgalmasabb egyénisége; nem véletlen, hogy minden újabb műve heves vitákat, pro és kontra vallomásokot vált ki. Mint legtöbb prózája, ez a regény is alapul szolgált Jancsó Miklós egyik filmje, a nemrég bemutatott Téli sirokkó számára; Hernádi művei azonban önálló irodalmi alkotásokként is hasonló figyelemre, esztétikai elemzésre érdemesek. Cselekménye szerint egy Magyarországon 1933—1934-ben működő Usztasa-képzőtábor különös eseményeit eleveníti fel, de e történelmi konkrétumtól elvonatkoztatva, Hernádnak az erőszakról, az elembertelenedés „modern”, rafinált változatairól van izgalmas mondanivalója. Stílus-kísérletként ugyancsak jelentős mű a Sirokkó, ha nyelvi absztrakcióinak túlhajtása helyenként már zavaró is. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969.)

téka

Fodor Sándor
Szellemidzés

Versek vagy aforizmák? A novellákkal, kisregényekkel nevet-rangot szerzett Fodor Sándor bizonyára nem fog átérni új műfajra, ám e „kihallgatások” elmúlt évszázadok s a közelmúlt híres embereinél ötletes, alkalmas formának bizonyultak fontos igazságok, erkölcsi ítéletek kimondására. Az író akár II. Ramszesznél, Pál apostolnál, Ephialtésznél, Schwartz Bertholdnál, akár Shakespeare-nél, Goethénél vagy Hemingway-nél „jelentkezik” — természetesen mindig önmagáról, koráról vall. Ez az időszerűség-elkötelezettség adja Fodor Sándor terjedelmre kicsi kötetének értékét. (Irodalmi Könyvkiadó, 1969.)

Konrád György
A látogató

Egy gyámhatóságai hivatalnok ez a különös látogató, aki bármerre lép, kisiklott életeket, eltorzult embereket, köréseket lát: foglalkozása szakmai deformációként jelentkezik már, olyannyira, hogy amikor felismeri: segíteni képtelen, beleéli magát egyik „ügyfele” helyzetébe. Konrád György regénye nem könnyű, gondűrű olvasmány, de nem is naturalista nyomorregény; szociológiai elszántsággal és kitűnő lélekelemző készséggel a mai magyarországi próza jelentős művét alkotta meg, amely nem méltatlanul aratta rendkívüli közönségsikerét. (Magvető, 1969.)

Kiss János
Vegyes törtékek

A három évvel ezelőtt nagy vihart kavart Forrás-kötet, a Tegnaptól holnapig szerzője

tel foglalkoztak, az erdélyi románságra is kiterjesztették vizsgálataikat. Veress Endre, akinek sokkötetes román történeti forrásgyűjteményét a bukaresti akadémia adta ki, s aki a magyar—román történelmi kapcsolatoknak egy emberöltőn át kutatója volt, fiatal korában román folklórral is foglalkozott.

Herrmann Antalt 1898-ban kinevezték a kolozsvári egyetem néprajzi tanszékére. Egyidejűleg új folyóirat, az Erdélyi Kárpát Egyesület lapja mellékleteként megjelenő *Erdélyi Népei* szerkesztését is elvállalta. Itt jelent meg tanulmány formájában egyetemi előadása *Rumén ethnologiai feladatok* címmel (1898. 1—3). Az összromán néprajzi kutatások helyzetét vizsgálta meg gondosan. Elismerten nyilatkozott a folklórgyűjtésről, majd több érdemes ötlettel biztatott a tárgyi néprajzi kutatásokra. Tanítványa volt a neves román etnográfus, Romul Vuia.

A két világháború között egy időre visszaesett a szépen fejlődött érdeklődés. Publikálási lehetőség sem igen volt. A magyarországi néprajztudomány közel egy évtizedig szervezeti és anyagi nehézségekkel küzdött. Megöregedtek, elhaltak azok, akik a század elején magyarul írtak a román népi kultúráról. Helyükbe azonban újabbak álltak. Cs. Sebestyen Károly még a világháború előtt kezdte délkelet-európai összehasonlító etnográfiai tanulmányait, amelyben a székelyek és az erdélyi románok vizsgálatai egyenlő súllyal szerepeltek. A fiatalabb nemezdedékből Dimitrie Gusti professzor kutatótáborainak magyarországi résztvevői, Lükő Gábor és a fiatalon elhunyt Mikecs László, a moldvai és havasalföldi románság kutatásával foglalkoztak.

Romániában sem szakadt meg az érdeklődés fonala. Száz évvel az első román népköltési fordítás megjelenése után modern fordításban is napvilágot láttak a legszebb román népballadák. Kádár Imre fordításait az *Erdélyi Helikon* pompás bibliófil formában *A havasok balladái* címmel adta közre. Idősb Kántor Lajos az Erdélyi Tudományos Füzetek számaiként jelentette meg tanulmányait (*Magyarok a román népköltészetben; Kölcsönhatás a magyar és román népköltészetben*. Mindkettő: Cluj—Kolozsvár, 1933), melyek filológiai pontossággal, objektív szemlélettel közelítették meg tárgyukat. Majd az *Erdélyi Fiatalok* falujárásaik programjában a magyar nemzetiség igazi arcának felderítése mellett a román nép megismerését is célnak jelölték.

E korszak legnagyobb, határokon túlnövő példája azonban Bartók Béla munkássága volt. Román népzenei gyűjtései idejüket tekintve 1920 előttré esnek, de tudományos és zenei földolgozásukat a 20-as és 30-as években végezte el. Román népzenei gyűjtései és tanulmányai Bukarestben, Bécsben, Budapesten és Münchenben románul, magyarul, németül és franciául jelentek meg. Munkássága miatt sok oldalról érték támadások, s ha ezek el is keserítették, meggyőződésében nem ingatták meg. Román és szlovák népzenei vizsgálatait ma a Duna menti népek közeledésének legszebb hagyományai közt tartjuk számon.

Bartók gondolatai 1945 után egyre nagyobb visszhangra találtak. Szellemében tevékenykednek ma a romániai magyar kutatók, amidőn hivatásuknak

tudják a román népi műveltség legjavának tolmácsolását magyarul. Munkájuk Magyarországon is általános elismerést váltott ki, s a román népi kultúrának új híveket szerzett. Az első kötet, mely a folyóiratokban szétszórtan megjelent és a régebbi fordításokból válogatott, a Faragó József szerkesztette *Legsőbb román népballadák* volt. Egy évvel utána látott napvilágot a *Román Irodalom Kis Tükre*nek első kötete, amely több népköltési műfajból adott válogatást (1961). Néhány év múlva újabb két román népköltési gyűjtemény jelent meg a bukaresti Irodalmi Könyvkiadónál. A *báránka* címmel ballada- (1963) és *Hej, zöld levél* címmel (1965) lírai antológia, mindkettő Faragó József kísérő tanulmányával és jegyzeteivel. A tárgyi néprajz terén ifj. Kós Károly tevékenykedett a közelmúltban legtöbbször a román népi kultúra megismeréséért és publikálásáért. Mind Faragó, mind Kós közvetítő szerepét a magyarországi kutatók is számon tartják.

Magyarországon sem maradtak el a román népköltészet tolmácsolásában s a román néprajzi kutatások terén. A háborút közvetlen követő években a Magyar—Román Baráti Társaság végzett jeles munkát. Műsoros esteket rendeztek, folyóiratokban, a *Keleti Kapuban* román népköltési fordításokat tettek közzé. Könyvalakban kiadtak Komjáthy István fordításában egy ballada- és kolindagyűjteményt (*A nap lakodalmá*) és egy nevezetes betyárballadát (*Vitéz Korbea*). Népköltési darabokat tartalmaz az 1951-ben és 1961-ben megjelent román költői antológia. Mindkettőt Köpeczi Béla szerkesztette. Lajtha László egyetlen kötetben tette közzé szépkönyveszentmártoni magyar és román népzenei gyűjtését. A különféle délkelet-európai ballada-antológiák román darabokat is felvettek anyagukba. 1957-ben a budapesti Európa Könyvkiadó adott ki román népmeséket Kovács Ágnes kísérő tanulmányával. 1961-ben Budapesten jelent meg a máig legnagyobb terjedelmű, szép kiállítású román népköltészeti antológia (*Kihajtott a búkk levele*), amelyhez a közös könyvkiadás szép példajaként Ortutay Gyula írt bevezetőt, s amelyet V. András János, valamint Domokos János szerkesztettek.

Kutatói is vannak Magyarországon a román néprajznak. Gunda Béla az idősebb, Földes László a fiatalabb nemzedékből az anyagi kultúra területéről publikáltak értekező dolgozatokat és gyűjtéseket, amelyekben román anyag segítségével a kelet-európai népi műveltség kérdéseire igyekeztek választ kapni. A folkloristák közül Domokos Sámuel magyar—román összehasonlító folklórral és a magyarországi románok népköltészetének kutatásával foglalkozik. Vasile Gurzau méhkeréki kétényelvű mesemondó általa gyűjtött és rendszerezett meséit az elmúlt évben adta ki a budapesti Akadémiai Kiadó.

Jóllehet a román népi műveltség sok ága volt tárgya százötven év feléje forduló magyar figyelmének, kétségkívül látszik, hogy a népköltészet vonzotta leginkább az érdeklődést. Balladák, dalok, kolindák és csujogatások, amelyeket igen nehéz fordítani. Az első fordítók nem voltak igazi műfordítói tehetségek. Annál inkább jelentős, hogy a XX. században olyan magyar költők láttak a román népköltés-

vége új könyvvel jelentkezett — és nem is akármilyennel: a kötet mindkét elbeszélése (kisregénye?) az írói továbblépés bizonyítéka. Kiss János nemcsak stílusában fejlődött, hanem szerkeszteni-tudásban is, s látásmódja is bonyolultabbá-összetettebbé vált. Az Őlelni indult pillantás-sal új területet hódít epikája számára, s e modernebb prózában ismét megmutatkozó erkölcsi igényessége további várakozásra készítet. (Irodalmi Könyvkiadó, 1969.)

Kocsis István

Örömteremtés

„Variációk egy témára” — írhatnók mottóul Kocsis István művei fölé. Valóban, ez a fiatal, mindössze második köteténél tartó író csak a nagy pályatársakra jellemző egyértelműséggel, már-már mániakussággal tér vissza újra meg újra ugyanazokhoz a hőseihez: az erkölcsi kérelhetetlenségükben óriásnak vagy bolondnak mutakozó emberekhez. Novelláiban olykor már az egyhangúság fenyegetését éreztük (bár e kötetben is akad közöttük nagyon jó), drámái viszont — melyek, legalábbis írói fejlődésének mostani szakaszában, uralkodóvá kezdenek válni — formailag, tipológiájukban is változatosabbak. Páskándi abszurd drámái mellett, ezekkel a Kocsis-művekkel lép ki a romániai magyar dráma sokáig reménytelennek tűnő provincializmusából. (Irodalmi Könyvkiadó, 1969.)

Jean-Jacques Rousseau

Confesiuni

A Vallomások teljes szövege most, megírásuk után kétszáz évvel először jelenik meg ro-

téka

mán nyelven, *Pericle Martinescu* fordításában. A késő okát valószínűleg abban kell keresnünk, hogy eddig a gondolkodó — a Társadalmi szerződés írója — és a nevelő — az Emile szerzője — elhomályosította Rousseau-t, az embert. Pedig önéletírása, melyet „jellemé egyetlen hű emlékművének” nevezett, forradalmasította a műfajt: szerzőjének meggyőződése volt, hogy a lélek története érdekesebb a királyok történeténél, ezért saját életét, tetteit példátlan szenvedéllyel tárta fel, lelkiismereti kérdéssé téve az őszinteséget (jelszava végig ez maradt: „kötelességem az igazat mondani”). Mint századának egyik leganalitikusabb művészegénisége, felborította az emberről addig kialakult képet. A háromkötetes kiadvány utolsó részéhez csatolt Egy magányos sétáló álmodozásai (Mihail Sora fordítása) a megalázott, sokat szenvedett író patetikus búcsúja az életől. (Editura pentru literatură, 1969.)

Bodor Ádám

A tanú

„Azt állandóan halljuk — írja John Northon —, hogy embereket küldenek a Marsra, de annál ritkábban, hogy egy éhes gyereket bevigyenek a vendéglőbe.” Meglepő, hogy a humanizmusnak még mindig tanúkra van szüksége. És jönnek a tanúk: az ötvenesztendőös apa, aki „egy egész napon át nem szólt senkihez, este egyszer csak elindult otthonról, hogy végezzen magával”; a gyerek aki szinte két napig követi; s íme a vád: „Lelkére kötötték, hogy pont onnan hozza vissza, ahonnan már alig lehetséges visszahozni...” Egyszerű anyai tanácsba ötvö-

tészet tolmácsolásához, mint Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Gulyás Pál, Csanádi Imre (a romániai Kányádi Sándor, Salamon Ernő, Kiss Jenő, Szemlér Ferenc, Szabédi László, Bözödi György mellett) s a zeneszerző Bartók Béla. Ő azt a kolindát fordította egyedülvalóan szépen magyarra, amely a *Cantata profana* megírására ihlette. Illyés Gyula valósággal magyarra varázsolta a *Mioritát*, Páratlan azonban Kiss Jenő romániai teljesítménye, aki *A báránycsiga* című kötetben egymaga ötezer sor balladafordítást tett közzé. A kötet Magyarországon is sikert ért el.

A magyar olvasó kitűnő fordításokban olvashatja a román népdalt. A népdalt, amelyről elsősorban a magyarra, de minden másra is gondolva Kőlesey Ferenc így szólt: „Úgy vélem, hogy a nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni; szükség tehát pórdalainkra ily céllal vessünk tekintetet.” A népdalt és a balladát, amelyet Vasile Alecsandri „nemzeti vagyónak” nevezett. Európa népei a polgári nemzetté válás óta nemzeti műveltségük részeként, féltett kincsékként tartják számon népi műveltségüket. Még inkább így van ez Kelet-Európában, ahol minden nép legsajátabb javának tudja, legpontosabb kifejezőjének tartja.

Kósa László

Nikolaus Lenauról és az ő társaságáról

Nagy költő volt? Gondolom, nem fér hozzá kétség... Igaz, jelentőségben és hatásban nem egy öt messze meghaladó tehetséget tart számon a jeles

elmékben nem szükkölködő XIX. század. Még a német romantikának is voltak nálánál eredetibb és erőteljesebb képviselői, de Lenau helyét és szerepét senki sem vitathatja el az egyetemes német irodalom történetében. Melankóliával, elvagyódással, sőt tónusokkal, síri világgal és fanatikus természet-imádattal telített dalai biztosították a szerves kapcsolatot, az élő permanenciát Goethe és Heine költészete között. Előbbiből örökölte a belefeledkezést a táj, a természet szépségeibe, a vonzódást a fantasztikumhoz, a népdalszerű hangvételt, a szerelem isteni dicséretét, a balladás levegőt, a Faust-megszállottságot; elbeszélő költeményeinek forró szabadságvágya, türelmetlen hangvétele, indulatos szókimondása, álcázatlan nyíltsága pedig a *Sziléziai takácsok* előfutárának tekinthető.

Korának élő lelkiismerete volt, nem késett az üdvözlés szavával, ha a „mindent átfogó feketeségben” a szabadság, a haladás fényét látta derengeni. Lelkesen közönytötte a lengyel szabadságharcot, akárcsak nagy magyar kortársa, Vörösmarty Mihály. A Don Juan-téma feldolgozása az angol Byron társává teszi, a cseh Zsiskáról írt verse valahol a drámaíró Katona Józsefet juttatja eszünkbe. Megingathatatlan zsarnokságyűlőlete, tiltakozása mindenfajta elnyomás ellen, a legtisztábban a kegyetlen kereszties hadak elleni ádáz harcban elvérzett dél-franciaországi albiakról szóló — *Albi népe* című — eibeszelő költeményében fogalmazódik meg. A dübörgő ritmusú utolsó részben írja:

*A fényt az égről nem lehet leszedni
S a napkeltét sem tudja már befedni
Se bíborpalást, sem papok csuhája;
Mert Albi népét husziták követték,
Azok vesztéért vér volt a fizetség,
Husz, Zsiska, Luther, Hutten jött — s utána
A harminc év, a hugenották ökle,
A Bastille-vívók, s így tovább — örökre.*

(Franyó Zoltán fordítása)

A németek mellett talán számunkra, magyarok számára jelent a legtöbbet Nikolaus Lenau neve. A Temes megyei Csatádon született, gyermekkorát Magyarországon töltötte. Az itt szerzett élmények annyira mélyen ivódtak lelkébe, hogy élete végéig gyönyörű versekben énekelte meg a tártkarú pusztát, a zúgó nádasok, az itatók, a meglapuló falvak szépségét. Egy kis belemagyarázással azt is sorsszerűnek tekinthetjük, hogy mikor a megbomlott elméjű költő 1850-ben meghal Döblingben, e város lakójának mondja magát Széchenyi István is, a magyar reform-mozgalom legnagyobb képviselője. Lenaut a német Byronnak szokták nevezni, de gondalom, közelebb járnánk az igazsághoz, ha a német Vörösmartynak mondanók. Szerb Antal találóan alapítja meg kitűnő világirodalomtörténetében: „A magyar föld nemcsak témáin hagyott nyomot — e tekintetben inkább csak a magyar egzotikum, a cigány, a csárda, a pusztá szerepel, az is erősen romantikus stilizációban —, hanem ennél is sokkal érdekesebb az a meghatározhatatlan valami Lenau vers-melódiáiban, hasonlataiban, látásának módjában,

téka

zöldő vád, életerő — ez Bodor Adám emberszemléletének írói bizonyítéka. A gondolatnélküliségbe kényszerített embereket visszahozni, még a gyerekek meséskönyvét is félrerakni és tenni, menteni — égetnek ezek a fanyar befejezésű írások. Tehetség jelentkezett Kolozsvárt, akinek mércéje európai szintű humanizmus. (Forrás, 1969.)

Elekes Lajos

Történelmi ismeret — társadalmi tudat

A könyv célja bemutatni a történelmi ismeretek társadalmi tudatformáló funkciójának alakulását a szocialista építés körülményei között. Miután elemzi a történelem kérdései iránt korunkban megmutatókozó érdeklődés mértékét és tartalmát, a történelemtudományak — az emberi társadalom fejlődését vizsgáló diszciplínának — a mibenlétét vizsgálja. Foglalkozik a történelmi törvényszerűség értelmezésével, a lényegi teljesség elvi és módszertani követelményeivel, a rekonstrukció és a megfelelő ábrázolás kérdéseivel, a megelevenítésnek a művészetivel rokon vonásaival. Külön tárgyalja a történelmi ismereteknek a társadalmi tudat fejlődése szempontjából különösen fontos oldalait: a történelmi tudatosság és a jelenségek távlatos értelmezése, a köztük való eligazodás és állásfoglalás vonatkozásában észlelhető összefüggéseket. Válaszolja a marxi—lenini történelemfelfogás elterjedését a szocialista építés folyamatában, kitér az ezt közvetítő fontosabb tényezőkre (irodalom, színpad, modern tömegkommunikációs eszközök). Nem hagyja figyelmen kívül ennek a fejlődésnek az ellentmondá-

téka

sosságait sem, hogy végül bebizonyítsa: a történelem marxí—lenini koncepciója egyre inkább hatékony részévé válik a fejlődő szocialista tudatnak. (Akadémiai Kiadó, 1968.)

Radovan Richta
és munkaközössége

Válaszúton a civilizáció

A Csehszlovák Tudományos Akadémia Filozófiai Intézete mellett alakult szakmaközi munkaközösség — filozófusok, közgazdászok, szociológusok, pszichológusok, pedagógusok, politikai tudomány szakértői, orvosok, építészek egy csoportja — érdekes könyvet adott közre, amely a tudományos-technikai forradalom társadalmi és emberi összefüggéseinek elméleti elemzését nyújtja. A lehetőségekhez képest összefoglaló képet igyekeznek adni korunk tudományos-technikai forradalmáról, amelynek háttérében kétféle társadalmi rendszer létezik, egyszersmind tisztázni igyekeznek, milyen módon oldhatók meg azok a bonyolult társadalmi és emberi problémák, amelyek ezzel elválaszthatatlanul összefüggnek. Így többek között ilyen kérdéseket tárgyal: a termelőerők struktúrájának átalakulása, a tudományos-technikai forradalom és a termelési viszonyok, a munka struktúrájának változása, az ezzel összefüggő változások a művelődés, a modern civilizáció területén, az életmód átalakulása, a tudomány és a társadalom irányítása közti viszony.

A könyv egészen új, optimista távlatot nyit társadalmunk további fejlődése elé. (Kossuth Könyvkiadó, 1968.)

ami miatt néha úgy érezzük, mintha Vörösmartyt vagy Petőfit olvasnánk német fordításban.“ Többek között ebben kell keresnünk annak magyarázatát, hogy a magyar Lenau-kutatás a leggazdagabbak közé tartozik a világon, hogy Lenau életéből és művéből magyar írók gyakran merítettek ihletet. Példának, hogy csupán a romániai magyar irodalom házatáján maradjunk, idézhetnők Endre Károly poémáját és Molter Károly Lenauról szóló színművét.

Ha életében nem, halála után annál kegyesebb volt Nikolaus Lenauhoz a sors. Művei újabb és újabb kiadásokban jelennek meg, okos tanulmányokat írtak és írnak róla, szülőfaluját róla nevezték el, emlékmúzeumot rendeztek be Lenauheimon, az ausztriai Stockerau székhellyel pedig nemzetközi társaság működik, amely az ő nevét viseli, s amely munkásságának minél alaposabb feltárását, műveinek népszerűsítését, minél szélesebb körű terjesztését tekinti központi feladatának. Az öt éve alakult társaság havi folyóiratot jelentet meg *Lenau Forum* címmel, s minden esztendőben kiadja a *Lenau-Almanachot*, s emellett gondoskodik a költőről szóló tanulmányok és a műveiből készült kétnyelvű fordításkötetek megjelentetéséről is. A társaság leglátványosabb és legnagyobb érdekföldést keltő rendezvényei közé kétségtelenül az évenként más-más országokban megtartandó közgyűlések, tudományos ülésszakok tartoznak.

Ezen a nyáron Temesvár látta vendégül a Nemzetközi Lenau-Társaság tagjait és meghívottait. Hat ország — Ausztria, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, Németország Szövetségi Köztársaság és Románia — irodalomtörténészei, kritikusai és esztétái gyűltek össze a begaparti város egyetemének korszerű aulájában, hogy Lenauról, hazai és külföldi kortársairól, a romantikáról és annak legjelentősebb képviselőiről, a költészetről és annak társadalmi funkciójáról, az összehasonlító irodalomtudomány problémáiról beszéljenek. Az eseménynek különös jelentőséget, bensőséges ízt adott a szülőföld közelsége, eleven jelképe. A lenauheimi látogatás kegyelettejes séta volt a költő bölcsőhelye körül. A háromnapos előadás-sorozaton szó esett Lenau műveinek romániai elterjedéséről, lengyel fordításairól, Eminescu és Lenau költészetének közös vonásairól, Thaddäus Rittnerről és Rilkeréről, a magyar romantika jellemzőiről, a germanisztika romantikus vonásairól, Heimitz von Doderer és a magyarok kapcsolatáról. (Halász Előd szegedi professzor ez utóbbi témáról tartott előadása, általános vélemény szerint, a temesvári ülésszak legizgalmasabb és legújszerűbb közlése volt.)

Lenau tehetségéhez mérhető költők bőven születtek ezeken a tájakon. Van-e valamelyiküknek is társasága? Csak szegyenkezve írhatjuk le a választ: még provinciálisan megyei sincs, nemhogy nemzetközi legyen. Nem akarunk ködöt úzni, nem kívánunk lehetlent. Panaszkodtunk már eleget a nyelvi korlátokra, a nagyvilág irántunk tanúsított mostohaságára. Talán egy nemzetközi jellegű társasággal tehetnének ellenük valamit. Ha ilyesmi létrehozására nincs is módunk, a romániai magyar irodalomtörténet fellendítésére, eredményeinek népszerűsítésére,

Barrows Dunham

Hősök és eretnekek

A mai filozófiai gondolkodás egyik legműveltebb, legszínesebb és legigényesebb népszerűsítőjének, a marxizmushoz egészen közeljutott amerikai tudósnek a könyve a politikai szervezetek és a filozófiai eszmék kölcsönhatását vizsgálja. Nem szigorúan történelmi elemzés, hanem inkább vázlatosorozat, melyet egy-egybe fűz az eszmék története és a politikai történelem legszorosabb kapcsolata.

A mű a társadalmi-politikai gondolatnak és szervezeti előfeltételeinek története. Igyekszik kimutatni, hogy a politikai mozgalmakon, szervezeteiken belül szakadatlan harc folyik az ún. „ortodoxok” és „eretnekek” között: az előbbieket az említett mozgalmak és szervezetek valóságos és vélt érdekeit kívánják képviselni, az utóbbiak a kötetlenebb gondolkodás, a megtorpanás nélküli haladás hívei. Ebben az értelmezésben a szerző nyomon követi a „hősöknök és eretnekeknek” nevezett történelmi egyéniségeket, nagy személyiségek életútját Szókratészről Szent Johannán és Husz Jánoson keresztül Hobbesig, Voltaire-ig, Diderot-ig, Marxig, Leninig. Kiindulópontja helyes, amikor az eszmék magyarázatát társadalmi alapjaikban keresi és a történelem mozgását a néptömegek harcából vezeti le. Elfogadhatatlan viszont a kereszténység sok jelenségének, főleg mai szerepének megítélésében kialakult véleménye.

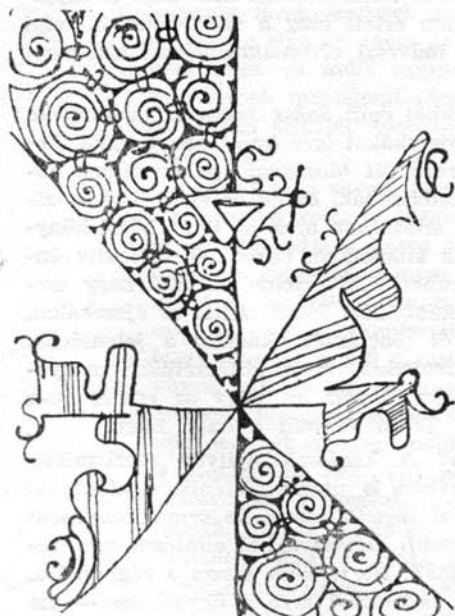
Dunham könyve imponálóan nagy ismeretanyagot közöl gördülékeny, esszéisztikus formában; stílusa lendületes, eleven. (Kossuth Könyvkiadó, 1968.)

sére feltétlenül szükségünk lenne egy vagy két helyi jellegű irodalmi társaságra, egyesületre, amelyeknek ülésein írók, tudósok, művészek, irodalombarátok, tanárok és főiskolai hallgatók találkoznanak az irodalom jegyében.

Említsük a hagyományokat? Az Aradi Kölcsey Egyesület adta ki Arad vármegye monográfiáját és a tizenhárom vértanú albumát, nagy szerepe volt a kultúrpalota felépítésében és az 1848-as ereklyemúzeum létrehozásában. A temesvári Arany János Társaság a nagy lírikus műveinek népszerűsítése mellett a bánsági írók műveinek kiadását vállalta, hogy ne beszéljünk az *Erdélyi Figyelőt*, majd a *Zord Időt* kiadó és számos kulturális rendezvényt patronáló marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságról. Ezeknek a társaságoknak, egyesületeknek az időszaki kiadványai, évkönyvei, folyóiratai és értesítői irodalomtörténetünk fontos dokumentumai, nagyértékű forrásanyagai. Nem ártana feléleszteni ezeknek a társaságoknak a hagyományait, meg kellene kísérelni újak létrehozását Ady, Arany, Gaál Gábor, Petőfi vagy Tamási Aron neve alatt. Nem véletlen, hogy a Nemzetközi Lenau-Társaság sikeres temesvári közgyűlése erre terelte gondolataimat.

Megnyugtató és szép dolog az, ha a különböző nemzetiségű emberek azért gyűlnek össze, hogy a lélek legtisztább párlatáról, a költészetről beszéljenek: elfogultságok nélkül, őszintén és igazul.

Szekernyés János

Kadiwe-índián rajz